Хома Ясенюк під судом і слідством не був; по білих чи зелених бандах, які в громадянську чортополохом котились по рідній землі, не тинявся; родичів ніколи й ніяких за кордоном не мав (хіба що лежить у братській могилі в Чехословаччині його небіж Макар Ясенюк, убитий фашистами у 1945 році). З діда-прадіда був хліборобом, знав ниву, плуг, солоний піт, гарячі мозолі. Любив, коли раннього досвітку зводиться сонце в полі,— спершу золотий пружок показується, далі обертається на півскибки, на скибку, на круглу хлібину, потім та хлібина відривається від обрію, що сивіє маревом, і котиться у небеса. Ще любив узимку квашену капусту з погреба, а також тепло з печі, в якій горить уранці житня чи пшенична солома. В армії ніколи не служив, бо мав природний гандж — майже не бачив на ліве своє, випукле, як циганське шатро, око. Був одружений, жінку Ваську мав із незаможних, але, мабуть, і невдатливих: швацьку голку тримала в руках, як коцюбу, коцюбу тримала, як серпа, а серпа тримала, як ножа. Не народивши своєму Хомі ні одненької дитини, Васька й померла якось так само невдатно, як і жила: хоч би на льоду посковзнулась, а то на рівному, щось там відбила собі, повигрівалась півзими на черені та й під весну переставилась. Вийшовши на чесну пенсію, Хома ще довго робив у колгоспі біля коней, а коли кінське поголів'я було замінено поголів'ям тракторів і комбайнів, спершу сторожував сховище пального, а потім трудився — переважно з жіноцтвом — у городній бригаді: біля огірків, помідорів, капусти, моркви. Тепер уже до колгоспу не ходить, зате помагати людям не відмовляється: тому викопає погрібець, другому поможе готувати саман на курник, третьому, дивись, із столяркою пособить, коли нова хата зводиться. Без особливих прикмет: зросту середнього; в плечах вузький; чорнявий; ніс прямий; говорить ні голосно, ні тихо, а так, що прислухатись не треба; волосся на голові русяве, густе, давно побите сивиною. Ага, особлива прикмета все-таки є: це ліве напівсліпе око, схоже на циганське шатро.

Село, в якому живе Хома Ясенюк, зветься Вовковиї, хоча ні поблизу, ні віддалік немає навіть лісу, де ті виючі вовки водилися б: село широко розляглось на горбах уздовж очеретистої річечки, в якій розкошують

в'юни, линки й карасики, хоч колись, кажуть, мешкали тут і бобри. Але, як сказано, немає тут ні лісів, ні вовків, ні, тим більше, бобрів. Село у громадянську війну прославилось тим, що з вовковийської церковної дзвіниці (немає тепер ні церкви, ні дзвіниці — розібрали під час колективізації, а з тієї цегли збудували млин-паровик і будинки для активістів артільного руху) кілька котовців із кулемета викосили мало не весь кінний петлюрівський загін.

Хатина Хоми Ясенюка — глиняна, просіла під бляхою — якраз поблизу того місця, де колись стояла церква. Хатина біліє у вишняку, а латка городу по схилу горбка тягнеться до річечки. Треба сказати, що латка городу довга, як відірваний у бійці рукав, заросла хроном, із яким Хома раніше вів нещадну боротьбу, вирубуючи заступом його стебла глибоко в землі двічі на рік — навесні, коли садив картоплю, й восени, коли копав. Та відтоді, як переставилась Васька, став менше поратись біля землі, хрін відчув і поблажку, й людську слабість, а тому почав рости безборонно й так зеленів соковитими, розложистими листками, що чуже око не могло намилуватись буйними заростями. В березі, над супокійною річечкою, раніше було дві копанки, в яких Васька вимочувала коноплі і в яких виводились пуголовки, та тепер вони обсунулись, позаростали, навіть жаб і пуголовків у них поменшало, хоч ранньої весни тут і далі невловно пахло солодко-млосним духом вимочених конопель.

— Як там, дідуню, ваша Хівря? — питає при зустрічі вирлоокий Петро Князь, колгоспний бухгалтер. Його обличчя чимось нагадує рахівницю. Голос звучить так, наче клацають кісточки рахівниці.— Як здоров'ячко?

— Здоров'ячко нівроку.

— За кнурами не проситься?

— Та вже кнурі не кладуться її голови.

— Продали б, га? — чи то питає, чи то радить Петро Князь, і в його жолудевих очах спалахує і тремтить лукава поволока.— Хоча хто там її купить.

— Хіврю не збираюсь продавати.

— Авжеж, стільки поросяток вам привела. Справна була колись льоха. Та вже відтулялось їй. Треба колоти.

Петро Князь, будучи бухгалтером, водночас коле кабанчиків у Вовковиях. Діло це чоловікові подобається, в своє ремесло вкладає душу, випускаючи дух із своїх "жертв", яким наспіла пора. Одного разу на правлінні колгоспу навіть дебатувалось його колійське захоплення, бо декому здалось, що воно підриває авторитет бухгалтера, та все тоді для Петра Князя обійшлось добре, обмежились тільки громадським докором. Цей громадський докір колій за покликанням мусив проковтнути, однак і далі не відмовлявся від запросин заколоти кабанчика, бо, видно, добряче звик і до свіжини, й до чарчини, яка за такої нагоди завжди траплялась.

— Бо як не заколоти,— гомонить Петро Князь,— то сама здохне. Від старості.

— Не здохне,— бурчить старий.— А м'яса я вже давно не їм, то нащо колотиму?

— Продали б на базарі.

— Хіба розживешся на Хіврі...

— А то заколов би,— напрошується Петро Князь, і брова чорним місяцем злітає над його прискаленим оком.

Хома Ясенюк, повернувшись на обійстя, ще віддалік чує голодне рохкання з хліва.

— Загулялося старе одоробло,— бубонить сам до себе хазяїн.

Товче зварену картоплю в кориті, добавляє товчі, поливає кислим молоком, принесеним із погреба, і, вхопивши обома руками важке корито, підтюпцем несе до хліва.

— Зараз, голубонько, зараз,— гомонить крізь зуби.

Хівря чує його ходу, чує дух корму, й рохкає нетерпляче, й вертиться так, що саж здригається.

Ось корито вже у сажі, ось Хівря вже їсть, чвакає, рилом вивертає картоплю з товчею на підстилку, а хазяїн, спершись руками на саж, стоїть у напівтемному кутку й стежить. Льоха вже не так чвакає, вже не вивертає корму з корита, рохкає не з голоду, а від вдоволення, її випуклі вічка стають не такі злі та колючі, як недавно, й Хома Ясенюк ще дужче переймається втіхою.

— Та їж, не залишай,— озивається,— бо нащо ж залишати в кориті... Й то мені тре було вештатись, га, Хівре? Пішов по ту сіль у лавку, наче без солі не проживемо з тобою, наче клопоту вдома немає.

Хівря, наситившись, задирає довгу рябу морду, слухає.

— Що ж ми на вечерю зготуємо? Та вже зготуємо щось, побачиш...

Бере в кутку залізну шухлю, перелазить у саж, чистить гній з-під свині. Потім приносить оберемок сухої соломи, стелить. Хівря вкладається на бік і лежить із якоюсь лагідною покірністю, лише зрідка ворушиться її куций хвостик-рипичка та вухо здригається, наче

відгонить муху. Ясенюк Хома стає біля свині навпочіпки, лоскоче пальцями по худому, в чорно-білій щетині, хребту.

— Ти б почула, що той колій мені каже ниньки! — з болем у голосі озивається, коли в льохи раз і вдруге сонно заплющились очиці. При слові "колій", яке, либонь, лунає у стінах хлівця не вперше, вухо в Хіврі видимо нашорошується.— Вже той Петро Князь літає біля нашого обійстя, мов крук, уже допоминається по твою душу, вже точить ножа... Та ми йому, Хівре, не дамось, правда?

Льоха й зовсім одкинула ратички, вколисана лоскотанням і старечим туркотінням, тепер її живіт наче аж розіллявся по підстилці, крізь шкіру проглядають ребра. Хома Ясенюк замислюється, супить чоло від якоїсь раптової думки.

— Може, й добре, Хівре, що ти льоха й не знаєш, як там тепер по всяких Америках та Єгиптах діється...

Хівря спить солодко, тільки порохкує блаженно. Хома Ясенюк шкарубкими пальцями все ще гладить тварину й чомусь не хоче йти з хліва. По якійсь хвилі оповідає ще сільські новини — чи то сонній Хіврі оповідає, чи то самому собі. Потім знову тягне старого на обшири міжнародної політики, далі бубонить про поперек, який усе трудніше розгинається, про погоду...

До вечора Хома ходить по городу, приглядається, чй не завелись кроти на грядках, бо в сусідів таки завелись у моркві і в буряках; прислухається до монотонного гудіння трактора, що трудиться в полі неподалік; стежить за ластівками, які зчинили хурделицю над городом; а то просто стоїть на межі так, як стоять стебла соняшників чи кукурудзи...

Сусідка Лукія вибирає огірки поміж рясного огудиння. Вона сама схожа на молоденький огірок, покритий свіжим туманцем, у пухирчиках,

у ворсинках. Мабуть, коли дебелий чоловік обіймає та цілує свою Лукію, то її туге тіло аж похрускує, аж похрумкує від його волячої ніжності.

— Дідуню,— озивається Лукія.

— Га?

— Якщо ви вже без свині жити не годні, то купили б собі молоду льошку...

— Га?

— Мали б льошку молоду, вона б гайнула до кнура в гості, а там, дивись, і бавилися б із опоросом.

"О,— думає Хома,— й цій діло є до моєї Хіврі, всім вона чомусь поперек горла стала..."

— Пізно вже мені, Лукіє,— відказує.

— Що пізно?

— Та купувати молоду льошку й думати про опорос.

Лукія зводиться на грядці, береться руками в круті боки й заливається реготом.

— Льоха думатиме про свій опорос,— сміється,— а не ви.

— Не кажи, Лукіє, не кажи. Це ж молодняк і доглянути треба, й на ноги поставити. А в мене вже вік не той.

— Ви, дідуню, про поросят говорите, як про дітей.

— Вже, либонь, із молодою льошкою не потягну, не впораюсь.

Лукія не знає — плакати їй чи сміятись від почутого.

— Скільки свиноматок тримали, скільки поросяток завжди кувікало на вашому подвір'ї! Чи не всенькі Вовковиї постачали своїми поросятками. А нащо Хіврю марно доглядати? Вже краще тримати справжню льоху, щоб користь від неї.

— Вік не той у мене, Лукіє.

— Аби в льохи був молодий вік!

— А де ж я Хіврю подіну?

— Заколете!

Хома Ясенюк, не озиваючись, поволеньки йде до межі, а Лукія, глянувши старому в спину та зітхнувши, знову згинається над огірками... Хто б став морочитися з яловою коровою? Навіть коли яблуня не родить, то її зрубують, хай марно не п'є соків із землі, знадобляться іншим деревам. Діти чи внуки доглядають недужого батька, похилу бабу — в людей-бо ведеться по-людському. А нащо тримати сухоребру льоху, що з неї вже ніякої користі? Ще, може, сьогодні та Хівря згодиться на шкварки та вишкварки, а завтра?.. Тільки ж у Хоми Ясенюка свій розум, а в того розуму своя фанаберія, тут уже нічого не втямиш, не добереш і не розшолопаєш.

І через ту Хіврю тримається чоловік оцих Вовковиїв, як бруд тримається нігтя. Хіба десь вискочиш у район на ярмарок чи в область по магазинах, коли вдома є оця Хівря? їй же неодмінно подай їсти бодай тричі на день, бо, голодна, вона не тільки рознесе в друзки саж і хлівець, а й усі Вовковиї з околицями. Коли Хсма Ясенюк має раз чи два на рік вибратись у дорогу, то хіба не ходить до сусідок та не просить,

аби ополудні чи ввечері дали його Хіврі корито, що вже зготовлене стоїть? І, мабуть, не так для себе, як для своєї льохи дістає молоко в людей. Раз спробував дати фабричного кефіру, купленого в сільмазі у паперовому пакеті, то Хівря одвернула рило, не стала їсти. Хома Ясенюк для неї і в печі палить та варить. Хіба старому чоловікові стільки треба картоплі з городу? Ні, стільки не треба, скільки город дає, то все для льохи. І яблука літні та осінні й зимові з'їдає Хівря, бо старий Ясенюк зі своїми дуплавими зубами багато не перемеле. Коли отак зле, недобре подумати про людину, то виходить, начебто живе вона в цьому світі не ради самої себе, а ради Хіврі.

Якось навідувався Хома й до Лукії з проханням: так і так, мовляв, маю поїхати на похорон у Вернидубівку, то постав, сусідко, перед Хіврею удень корито із запареною товчею, а на вечір, після поминок, я вже сам повернусь додому й погодую. Лукія не відмовилась (по-перше, трудніше відмовити, ніж нагодувати Хіврю, а, по-друге, близького чи далекого родича не так часто й ховають), а коли запечалений Ясенюк чемно подякував їй, вона візьми та й скажи старому чоловікові:

— Та вже коли Хівря така дорога вам, то ходили б скрізь із нею вдвох, як із бабою.

— Га?

— Як із бабою, кажу. І на весілля беріть її з собою, й на похорони, і на ярмарки. Завжди буде з вами, не побиватиметесь, як там Хівря сама-самісінька без вас, чи напувана, чи нагодована.

— Я й не знав, що тобі так важко поставити готове корито перед свинею!

— Зовсім не важко, дідуню!

— Таки важко, серця не маєш!

— Ви, дідуню, мов кріпак у своєї Хіврі, а вона ваша пані. Та відміниті ви це кріпосне право, звільніться.

— Яке кріпосне право? — не втямив.— Як звільнитись?

— Та пустіть ви свою Хіврю на сальтисон і ковбасу-кров'янку!

Тоді Хома Ясенюк відвернувся від Лукії й подався мовчки геть, як оце й ниньки зробив...

Так уже повелось, що про всякі новини розказує своїй Хіврі. Є люди, які люблять гомоніти самі з собою, або з чотирма стінами, або з роботою своєю розмовляють. Скажімо, рубають дрова — розмовляють із сокирою та колодою; підгортають картоплю — гомонять із сапою та корчем; печуть хліб — перемовляються з тістом і вогнем у печі. Хома Ясенюк людина замкнута, він не з кожним односельцем встряне до балачки, вуста йому часто замуровані. А от перед Хіврею й душу виливає, й сповідається.

— Ти тільки послухай, Хівре, що мені радить ота сусідка,— ставлячи ввечері корито перед льохою, гомонить старий.— Радить, аби проміняв тебе на молоду льоху. А хіба воно тепер мені на умі? То раніше, при живій бабі, тримав одну льоху, потім другу, третю, кожна поросилась, від кожної був набуток і прибуток, а тепер, Хівре, що? Й не дорікаю, ще не маєш охоти за кнурами, а тільки не відмовлюсь від тебе. Вже не хочу ніякого твого приплоду, як би справився з приплодом? Авжеж, літа вже не ті і в тебе, і в мене.

Льоха, виївши корито вареної картоплі та вихлебтавши пійло, вкладається на бік, сито рохкає. Хома Ясенюк залазить у саж, чухає свиню між вухами, чухає шию, далі запалий бік, здухвину — тут сало наче аж просвічується, наче аж горить кров'яними жилками. Хівря вдоволено рохкає, очиці її сонно заплющуються, рохкання обертається

на сопіння, свиня вже спить, і тоді хазяїн обережно, щоб не розбудити, вилазить із сажа...

Наступного дня гомонить із Назаром Сторчаком, трактористом, що живе в сусідах, а зараз ось стоїть у леваді з вудкою й хоче зловити щось у заболоченій річечці. Назар завжди знав тільки дві речі: трактор і рибу. Коли він не орав, то ловив рибу, а коли не ловив рибу, то орав. Тому завжди його можна було побачити або в полі, або край річки. Собою вдався жилавий і худий, мов сириця, а на жовтому вилицюватому обличчі жовтаві очі видавались грудочками живого болю, такі це були стражденні очі.

— Тепер худобу не тримають,— гомонів старий.

— Нащо мені худоба? — кривився Назар.— У мене є трактор, мене годує трактор, а не худоба. Мав би я корову, так? Її треба доглядати, так? А вона ж мене хіба догляне й прогодує? Ні. А трактор прогодує. Отже, корова тепер нерентабельна.

— Свиней тепер тримають менше...

— Раніше як? — озивався вмить Назар.— Селянська родина жила на салі. Восени, зимою, весною, літом — сало й сало. Коли є сало — ти живий і ситий, а коли немає сала — ти голодний. Тепер нема філософії сала, то й свиней менше. Все залежить від філософії, так?

— Та чи свиня вже такий хомут на шию?

— Хомут,— сипав горохом скоромовки Назар Сторчак.— От у вас свиноматка Хівря. Хомут. Коли взяти вік, скільки живе свиня, то вже мала б здохнути. А не здихає, бо догляд має такий, як у капіталістичному суспільстві людина не має. Не заколете — сама здохне завтра чи позавтра, пом'янете моє слово. Я вас розумію, Хомо Варивоновичу, що не хочете колоти льоху. Я все розумію, як ніхто.

— Га?

— А візьме й здохне, тоді що? Може, від Хіврі якась пошесть піде, то вліпить вам штраф районна санепідстанція. Життя в льохи не вічне...— Він спритно витягнув з води карасика й сказав:— А вихід є! Якщо не хочете, щоб здохла...

— Га?

— Можна й не колоти, можна по-благородному, як у людей.

— Як, Назаре?

— Не колоти, як свиню, а з рушниці встрелити, по-благородному.

Хома Ясенюк стояв, наче вражений громом із ясного неба. Далі, не кажучи й слова, потягнув ноги з левади. Пряжило сонце, щебетало птаство, зеленіли буйною повінню городи, а в старого стояла сльоза в очах. Напівзасліплений сльозами, він нічого не бачив. Причвалав на обійстя, опинився в хліві. Хівря, лежачи в сажі, зустріла хазяїна збадьореним рохканням, і тієї ж миті сльози градом покотились по обличчю. Нагнувся, гладив льоху й плакав так, як за малою дитиною.

— Весь світ проти тебе,— вимовляв неслухняними губами,— всі проти тебе...

Згодом, повертаючись від річки зі шворкою дрібненької риби в руці, Назар Сторчак побачив згорблену постать старого на порозі хліва й, зупинившись, поспитав голосно:

— То що, дідуню, надумали?

— Га? — повернув той сиву голову на тонкій, як мотузок, шиї.

— Дробовик у мене є, добре стріляє. Хоч на зайців і лисиць не ходжу, а справний. За роботу поставите півлітру, більше не вип'ю.

Старий слухав мовчки.

— То Петро Князь розсядеться за чаркою та свіжиною, мов у кума на іменинах, а я ж не колій, просто хочу пособити вам по-сусідському. Самі й не надякуєтесь потім, Хомо Варивоновичу.

Старий непорушно завмер у рамі дверей і слухав.

— То я прийду,— сприйняв сусіда його мовчання за згоду.— Готуйтесь.

Коли за якийсь час Сторчак повернувся на обійстя з двостволкою, трохи винувато всміхаючись (тільки очі зоставались двома невсміхненими жовтими грудочками болю), старий і далі човпів на порозі хліва, мов привид.

— Зарядив на дикого кабана,— підступаючи ближче, мовив Назар.— Хоч ваша Хівря й свійська свиня, домашня, можна сказати, але на свійських свиней дробу не випускають.— А що старий не озивався, вів далі:— Рушницю тримаю в скрині, а скриню замикаю, бо знаєте, всяке може трапитись, краще гріха постережись. Є такі мисливці, що тримають зброю на видноті, чіпляють на стіну, я не з таких.

— А що скаже сільрада? — раптом спитав Хома Ясенюк.

— Сільрада? Про що? — здивувався Сторчак.

— Колоти — це одне, дозволено, а стріляти — зовсім друге, тут сільрада не мовчатиме.

— Як не мовчатиме? — не міг второпати сусіда.

— Стріляти — це вбивство,— кліпав очима старий.— Як сільрада подивиться?

— Дідуню, та ви бузини об'їлися,— зареготав Назар.— Яке діло сільраді до свині?

— Може мати.

— До вашої Хіврі?

— До Хіврі.

— До свині Хіврі? — допитувався Назар, мовби сумнівався, що вони говорять про одну й ту саму льоху.— До вашої свиноматки?

— Може мати діло,— вперто бубонів старий.

— Ви серйозно?

— Чи я б обманював тебе...

Сторчак склав губи курячим гузенцем і свиснув.

— Скільки вам років, дідуню?

— Га? Забулось...

— Воно й видно, що забулось.— Він переклав рушницю з долоні на долоню, прицілився в яблуню, потім повільно перевів стволи на стовбур ясеня, прицілився у верхівку. Проте не вистрілив. Дістав набої з магазина, сховав до кишені.— Бувайте, дідуню!

— Ходи здоровий.

— А то б поміг по-сусідськи, га?

Старий Хома Ясенюк мовчав, перепинаючи кощавою постаттю вхід до хліва. Тракторист знову губи курячим гузенцем, свиснув і подався геть із подвір'я. Рушницю тримав, як люшню, яку, здається, кожної хвилі міг пожбурити в кущі.

Хома Ясенюк узяв кропив'яний мішечок і подибав у поле наскубти листячка лободи й щириці. Вибирав соковитіше, ніжніше, не пожовкле від сонця. А також нарвав в'юнкої березки у віночках білого цвіту. На своєму городі навідламував бурякової гички. Взявши ножа, дрібненько порізав лободу, щирицю, березку й гичку, засипав до корита, а вже в кориті перетрусив товчею. Подумавши, добавив кукурудзяного борошна, далі приніс із погреба гладущичок кислого молока, щедро полив, перемішав товкачем. Із корита сотався запаморочливий дух, уже можна було б іти до хліва, проте Хома чомусь не квапився. Він повештався тудисюди по хатині, начебто мав якесь діло, хоч насправді ніякого діла не мав. Може, його стримувало дивне відчуття провини?.. Авжеж, несподіване відчуття провини перед Хіврею, бо ж таки сьогодні завинив перед нею, таки завинив. Бодай у тому, що сусіда-тракторист зайшов із рушницею на подвір'я... Бодай у тому, що Назарові закралась думка, начебто він, Хома Ясенюк, пристане на оте пасталакання.

Вештався по хаті, наближався до корита в сінях і, зрештою, не годен більше боротися сам із собою, взяв корито і, тримаючи поперед себе, поніс із сіней надвір, до хліва. Хівря, либонь, ще здалеку почула старечу ходу, ще здалеку, мабуть, виявила запах корму, бо почулось її голодне рохкання, нетерплячіше, вимогливіше, почулось, як її драбинчаста туша вертиться й гримить по сажі. І, чуючи те кувікання, те порохкування, Хома моторно переступив поріг хліва, поставив корито перед льохою і, дивлячись, як вона миттю тицьнулась рилом у корм, як нерозбірливо, жадібно їсть, знову відчув приступ дивної провини.

— Бач, як зголодніла,— прошепотів.

Льоха підкинула коритом так, що частина корму висипалась, і Хома переліз у саж, пригорщами зібрав усе до корита.

— Зголодніла, їж,— приказував.

І не міг одірвати погляду од льохи, й шукав-потай слова, якими розкаже про останню пригоду з сусідою, і про сільські новини, й про події світові.

— Їж, Хівре, їж...